

65 Op weg naar 4 mei – hij was veracht

Ze staat op mijn netvlies gebrand, die ene scène aan het eind van de film *Bram Fischer*. De Nederlandse, zeer indrukwekkende film¹ over een Zuid-Afrikaanse advocaat, volgens Nelson Mandela 'a courageous man who followed the most difficult course any man could choose to follow.' ('Een moedige man die de moeilijkste weg volgde die iemand kan volgen.')

Als de laatste beelden van de film verschijnen, is de weg die hij koos al verteld. Bram Fischer is gestorven en gecremeerd. *Ik zie twee mannen ...*

Voor je verder leest, wil ik je graag waarschuwen. Want mocht je het voornemen hebben deze film nog te gaan zien, dan zou ik het erg betreuren als je door mijn toedoen al weet hoe de film eindigt. Lees in dat geval dus nu niet verder.

Het is 1963 en in Zuid-Afrika worden negen ANC-leden, waaronder Nelson Mandela, opgepakt. Hoewel velen – waaronder de verdachten zelf – Fischer dringend adviseren de verdediging niet ter hand te nemen, omdat hij daarvan zelf slachtoffer zou kunnen worden, doet hij het toch. Door Fischers inzet wordt de geëiste

doodstraf – tot ontzetting van velen – omgezet in levenslang – een unicum in het Zuid-Afrika van toen. Bram Fischer speelt zelf echter ook een rol in het groeiende verzet in Zuid-Afrika. Hij heeft een leidende positie in de South African Communist Party (SACP). In 1966 wordt hij om die reden voor de tweede keer gearresteerd en tot levenslang veroordeeld. Fischer krijgt kanker. Hij overlijdt in 1975.

Ik zie twee mannen lopen, met een kruik tussen hen in. Ze staan stil bij de wand van een kloof. Die kruik, dat is een urn. Een van de mannen geeft een geweldige schop tegen de urn. Dan volgt de filmcamera de duikelende urn, de diepte in. Ik zie hun blikken – *hij was veracht*.²

Die duikelende urn – ze tolt door mijn hoofd.

Rassendiscriminatie, apartheid, de Holocaust, daaraan ligt ten diepste de *verachting* van mensen ten grondslag, de volledige ontkenning van de andere mens.

En waar *verachting* van een mens met *macht* gepaard gaat, met het vermogen om over het leven van de andere mens te kunnen beschikken, rest slechts *vernietiging*.

Deze weken is op de televisie de huiveringwekkende serie *Himmlers hersens heten Heydrich* te zien. We kunnen Heydrich volgen in zijn zeer intelligente doordinking van waanideeën. Niet Hitler is de uitvinder van de Holocaust, Heydrich met anderen. Bezoek de Wannsee-Villa, gelegen aan een van de mooiste meren van Berlijn. Lees en luister op die bijzondere plek naar wat zich tijdens de vergaderingen van de Heydrich-bende in de winter van 1942 afspeelde. Wij waren er. We werden er koud van.

De Holocaust en de apartheid waren ingebed in een systeem van wetten en een netwerk van regels. Om beiden te kunnen uitvoeren waren gigantische organisaties nodig.

Het waren (dus) knappe koppen die leidinggaven aan de processen van ontmenselijking en vernietiging van groepen mensen. Met die constatering lijken we een alibi te hebben om te denken dat het verschrikkelijke kwaad van de apartheid en de Holocaust zich buiten het ‘gewone leven’ voltrok. Er zijn – in die denkwereld – gewone, goede mensen zoals wij en de beesten van de Holocaust en de apartheid; waag het dus ook niet om te zeggen dat de verachting van mensen nog steeds – al of niet onderhuids – in onze cultuur aanwezig is.

Het is niet waar, dat de ‘gewone’ burgers in Zuid-Afrika en Duitsland wel móesten meewerken in het verschrikkelijke systeem van de apartheid en de Holocaust. De daad van verachting in de film *Bram Fischer* – het wegtrappen van de urn met de stoffelijke resten van een moedig mens – was een vrijwillige daad. Het moordwerk van de Einsatzgruppen in Polen – een bedenkensel van Heydrich – was eveneens een daad van vrijwilligheid. De twee mannen in de film, de soldaten in Polen, zij zijn de verbeelding van het verschrikkelijke feit dat schijnbaar keurige burgers, liefhebbende ouders, kunnen vervallen tot de meest onmenselijke daad die denkbaar is: de *verachting* en de daardoor blijkbaar gelegitimeerde dood van mensen.

Ik leef (nog) in een luxe tijd. Ik kan me permitteren om naar een film en televisieserie te kijken waarin het kwaad van de verachting zich voor mijn ogen voltrekt. Ik kan gewoon blijven zitten. Daar is geen moed voor nodig. Hoe anders was dat met Bram Fischer, die opstond, “who followed the most difficult course any man could choose to follow.”

Er is geen enkele garantie: je kunt communist, jood, christen, liberaal, socialist, goede huisvader, liefhebber van klassieke muziek of wat ook zijn. Het kan zijn dat dit alleen maar buitenkant is.

Himmler en zijn volgelingen lopen door onze tijd, zijn onder ons, ze hebben gewone burgerkleden aan. De kiem van verachting van mensen zit in mijzelf. Wie zich onschuldig waant, kan een handlanger, een dader worden.

De film *Bram Fischer*, met zijn verachtelijke slot, heeft een bijzondere kwaliteit: Fischer vertelde mij: ‘*Water is sterker dan steen, liefde is sterker dan geweld.*’ Hij maakte het waar. Wat een morele moed.

1

zie de [trailer bram fischer](#)

lees een [filmrecensie](#): ‘Een held. Je kunt niet anders zeggen. Die de prijs betaalde.’

lees [een gesprek met de filmmaker](#): ‘Over de zachte advocaat van Mandela’

2

In *The Messiah* van G.F. Händel klinkt de aria *He was despised*.

lees daarover [hier](#)

en [hier](#) kun je de aria beluisteren

